

VAIKŲ NAMŲ GLOBOTINIO TEISINIO STATUSO PSICHOLOGINIS ĮVERTINIMAS

Prof. habil. dr. Viktoras Justickis

Mykolo Romerio universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Psichologijos katedra
Valakupių g. 5, LT-10110 Vilnius
Telefonas 8 5 2740609
Elektroninis paštas justickv@takas.lt

Eglė Ramanauskaitė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Psichologijos katedra
Valakupių g. 5, LT-10110 Vilnius
Telefonas 8 687 59857
Elektroninis paštas egram@one.lt

*Pateikta 2006 m. spalio 5 d.
Parengta spausdinti 2006 m. spalio 30 d.*

Santrauka

Straipsnyje aptariamos vaikų namų globotinių teisinio statuso psichologinės įgyvendinimo galimybės. Tirta, kiek visaverčiam šių vaikų teisių ir pareigų funkcionavimui kliūčių sudaro psichologinė globos įstaigų atmosfera, ugdytojų bendravimo su vaikais, jų kompetencijos, profesionalumo problemiškas, iškreiptas vaiko teisinio statuso suvokimas, taip pat pačių vaikų, augančių tose įstaigose, psichologiniai ypatumai. Mokslinis tyrimas atliktas visose Tauragės apskrities vaikų globos įstaigose. Tyrime dalyvavo 105 11–18 metų vaikai ir paaugliai. Tikslas – psichologiniu aspektu įvertinti vaikų namų globotinių teisinį statusą. Paaiškėjo, kad vaikų namų globotiniai savo teises ir pareigas supranta ne visai teisingai. Nepasitvirtino hipotezė, kad vaikų namuose gyvenantys vaikai neigiamai ir pesimistiškai vertina savo teisinį statusą globos įstaigoje. Respondentai gana teigiamai vertina savo teisių įgyvendinimą. Statistinė duomenų analizė atskleidė galimas tokio vertinimo priežastis. Išaiškintos svarbios vaikų namų globotinio kognityvino savo teisių ir pareigų supratimo ir subjektyvaus savo teisinio statuso vertinimo koreliacijos. Remiantis faktorinės analizės rezultatais, išskiriami du komponentai – socialios savigarbos ir asocialios savigarbos, – apibrėžiantys respondentų teisinio statuso sampratą.

Pagrindinės sąvokos: vaikų namų globotiniai, teisinis statusas, psichologinis įvertinimas, abstraktus ir konkretus teisių ir pareigų supratimas, subjektyvus teisinio statuso vertinimas.

Įžanga

Šio straipsnio tikslas – psichologiniu aspektu įvertinti vaikų namų globotinių teisinį statusą. Šis tikslas gana naujoviškas. Lietuvoje tokių tyrimų trūksta. Probleminė mokslinio darbo tema nauja. Iki šiol vaikų teisinį statusą tyrinėjo teisininkai ir tik teisiniu požiūriu. Psichologų ir edukologų dėmesio centre daugiau buvo vaikų psichologinis tyrimas (jų savęs vertinimas, pasitenkinimas įvairiais savo gyvenimo aspektais, įvairių psichologinių ypatumų lyginimas su vaikais, augančiais šeimose). Labiausiai trūksta darbų, kuriuose būtų tiriama, kaip vaikai suvokia savo teises, kiek sugeba jomis pasinaudoti. Šio momento esminė psichologinė reikšmė nekelia jokių abejonių. Jeigu vaikas suvokia savo teises, sugeba jas realizuoti ir patenkinti savo poreikius, išnaudoti savo potencialą, tokios sąlygos apibūdina ir aukštą savęs vertinimą, ir palankias ugdymo ir asmenybės raidos perspektyvas. Jeigu vaikas yra be-teisis arba savo teisių nesuvokia, nemoka jų realizuoti, jis yra visiškai bejėgis ir priklausomas, o auklėjimas slopina jo asmenybės raidą. Tai įrodo, kad vaiko požiūris į savo teises yra reikšmingas nuleimiant jo psichologinę padėtį globos namuose, formuojant įvairiausias jo asmenybės savybes.

Vis dėlto tokių tyrimų kol kas Lietuvoje trūksta. Mūsų žiniomis, jie tik pradami vykdyti užsienyje.

Mūsų tiriamasis darbas gali būti suprantamas kaip vaikų namų auklėtinių teisinių ir psichologinių aspektų sintezė. Psichologinis vaikų teisinio statuso įvertinimas apima psichologinių galimybių vaikų teisėms ir pareigoms funkcionuoti globos įstaigose gvildenimą ir tyrinėjimą. Tiriamajame darbe vaikų namų globotinio teisinio statuso samprata suvokiama kaip visos vaiko teisės ir pareigos, kurias reglamentuoja įvairūs teisiniai Lietuvos ir tarptautiniai dokumentai. Tiriamų teisių ir pareigų sąrašas sudarytas vadovaujantis 1991 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto pateikto Vaiko teisių konvencijos straipsnių klasifikavimu į keturias pagrindines nuostatas: 1) diskriminacijos uždraudimas; 2) svarbiausia – vaiko interesai; 3) teisė gyventi ir vystytis; 4) vaiko pažiūrų išraiškos teisė (Vaikų teisės, 2002).

Diskutuojant apie vaikų namų globotinių diskriminacijos uždraudimo principą (Vaiko teisių konvencija, 2 straipsnis, 1995) ir aptariant jo įgyvendinimo psichologinių galimybių problematiką galima teigti, kad šie vaikai patiria didesnę riziką patirti diskriminaciją visuomeninėje terpėje (Žukauskienė, Leikutė, 2002), ypač mokykloje dėl jų esamo socialinio statuso, kilmės iš asocialių šeimų arba tiesiog dėl to, kad jie iš vaikų namų. Kita diskriminacijos išvengimo psichologinė sąlyga yra teisingas diskriminacinio reiškinio interpretavimas, tačiau autoriai T. Hammarbergas ir A. Belemboagas pabrėžia, kad jis dažnai būna iškreiptas (Vaikų teisės, 2002).

Analizuojant vaikų interesų pirmumo teisės klausimą (Vaiko teisių konvencija, 3 straipsnis, 1995) ginčijamasi, ar vaikų namų ugdytojai, administracijos darbuotojai, teisinės sistemos atstovai yra parengti teisingai interpretuoti vaiko interesus ir juos derinti vaikų tarpusavio, vaiko ir tėvų, vaiko ir visuomenės interesų konflikte (Vaikų teisės, 2002; Justickis, 2003).

Vaiko teisės vystytis (Vaiko teisių konvencija, 6 straipsnis, 1995) psichologinės įgyvendinimo galimybės priklauso nuo raidos sampratos (Berliner, 1994), nuo pedagogų kompetencijos įvertinti psichologinius ypatumus įvairiose žmogaus raidos pakopose. R. Hodkino ir B. Holmbergo teigimu, teisė vystytis yra daugelio vaiko teisių suma, todėl tam, kad pirmoji būtų įgyvendinta, turi būti įgyvendinamos ir kitos vaiko teisės, skatinančios holistinę raidą: teisė žaisti, išreikšti požiūrį, teikti pirmenybę vaikų interesams; turi būti nepažeistos tos teisės, kurios atima iš vaiko galimybę augti kaip asmenybei: teisė nepatirti smurto, prievartos, nebūti diskriminuojamam, žeminamam ir pan. (Vaikų teisės, 2002).

Įvertinę vaiko pažiūrų (Vaiko teisių konvencija, 12 straipsnis, 1995) praktinio realizavimo psichologines galimybes globos įstaigose, autoriai A. Petrenas ir T. Hammarbergas teigia, kad ši vaiko teisė daugeliu atvejų ribojama, trūksta suaugusiųjų sąmoningumo teisingai suvokiant vaikų pažiūrų prigimtį, padarinius, reikšmę (Vaikų teisės, 2002).

Apžvelgiant tyrimų, susijusių su vaikų teisėmis, padėtį Lietuvoje ir užsienyje, galima paminėti keletą iš jų.

M. Teresevičienė ir Ž. Jonynienė tyrimo, atlikto Lietuvoje, išvadose teigia, kad vaikai savo teises vertina reikšmingai, suvokia jų svarbą, tačiau prieštaringa yra tikroji jų teisių įgyvendinimo padėtis namuose ir mokyklose. Pagrindinės problemos – tai pagarbos vaiko asmenybei, jo nuomonei, jausmams, autonomijai stoka (Tereseviciene, Jonyniene, 2001).

Portugalijoje atliktas mokslinis tyrimas patvirtino hipotezę, kad namuose ir mokyklose, kuriose socialinė ir ekonominė padėtis blogesnė, vaikų teisės įgyvendinamos ir apsaugomos prastai. Atskleista, kad patys vaikai, kilę iš tokios aplinkos, savo teisėms teikia mažiau reikšmės ir svarbos (Veiga, 2001).

Tyrimas Danijoje leido įrodyti esant teigiamą šios šalies padėtį vaikų teisių atžvilgiu. Tikrasis vaikų teisių įgyvendinimo lygis ugdymo aplinkoje, t. y. ir namuose, ir mokyklose, yra aukštas (Jacobson, Schlegel, 2001).

Australijoje nustatytas vaikų savo teisių svarbos suvokimo ir tikrojo jų įgyvendinimo prieštaravimas (Irving, 2001).

Anglijoje tyrimas parodė, kad pedagogai ir tėvai dažnai neteisingai supranta „vaiko“ sąvoką. Iš ugdytinių pernelyg kategoriškai reikalaujama laikytis tokių elgesio modelių, kurie būdingi suaugusiems ir pamirštama toleruoti natūralias vaiko elgesio apraiškas (Colbeck, 2001).

Nagrinėjant Lietuvos vaikų namų globotinio psichologinį portretą (Žukauskienė, Leikutė, 2002; Kaffemanas, 2000; Braslauskienė, 2000) įrodyta, kad šio kontingento vaikai turi daug emocinių ir elgesio problemų. Tyrimų autoriai atskleidžia šių vaikų psichologinio portreto priežastingumą, formavimosi eigą, padarinius (Babachinaitė, 2000; Braslauskienė, 2000; Daulenskienė, 1998; Ignatavičienė, Žukauskienė, 1999; Kaffemanas, 2000; Žukauskienė, Leikutė, 2002).

Apibendrinant įvairių autorių mintis galima teigti, kad psichologinė globos įstaigų atmosfera, ugdytojų bendravimo su vaikais, jų kompetencijos, profesionalumo problemiškas, iškreiptas vaiko teisių ir pareigų suvokimas, vaikų, augančių tose įstaigose, psichologinė charakteristika susijusi su vaikų teisių pažeidimais ir nevisaverčiu jų įgyvendinimu.

2. Tyrimo metodologija

Tyrimo tikslas – vaikų namų globotinio teisinio statuso psichologinis įvertinimas.

Tyrimo objektas – vaikų kognityvinis savo teisių ir pareigų supratimas, subjektyvus savo teisinio statuso įstaigoje vertinimas.

Tyrimo hipotezės:

1. Vaikų namų globotinių kognityvinis savo teisių ir pareigų supratimas nėra visiškai teisingas;
2. Vaikų namuose gyvenantys vaikai neigiamai ir pesimistiškai vertina savo teisinį statusą globos įstaigoje;
3. Vaikų namų globotinio kognityvinis savo teisių ir pareigų supratimas susijęs su subjektyviu savo teisinio statuso vertinimu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti vaikų namų globotinių kognityvinį savo teisių ir pareigų supratimą;
2. Nustatyti vaikų namų globotinių teisinio statuso subjektyvų vertinimą;
3. Nustatyti tiriamųjų kognityvinio savo teisių bei pareigų supratimo ir subjektyvaus teisinio statuso vertinimo ryšį.

Tyrimo metodai

Tyrimo metu taikytas empirinis metodas – anketa, sukurta tyrimo autorių ir skirta atskleisti vaikų namų globotinių kognityvinį abstraktų ir konkretų savo teisių ir pareigų supratimą bei subjektyviai įvertinti savo teisinį statusą globos įstaigoje. Konkretaus teisinio statuso supratimui iširti anketoje pateikiamos konkrečios situacijos, kuriose suaugusieji, įgyvendindami vaikų teises, pasielgia teisingai arba neteisingai. Respondentams sudaroma galimybė įvertinti, kuris tam tikroje situacijoje suaugusiojo poelgis, jų manymu, yra teisingiausias. Tiriant abstraktų teisinio statuso supratimą, anketoje pateikiami apibendrinančio pobūdžio klausimai.

Pasirinkta SPSS 12-PC programinė įranga, skirta socialiniams duomenims statistiškai apdoroti. Atsižvelgiant į tyrimo tikslą, hipotezes, uždavinius, atitinkamai taikytas aprašomosios statistikos metodas, faktorinė analizė ir šie statistiniai kriterijai: Kruskalo – Voliso, Mano – Vitnio, Pirsono Chi kvadratas.

Tiriamųjų charakteristika

Tyrimo dalyvavo 105 11–18 metų vaikų namuose augantys abiejų lyčių vaikai ir paaugliai. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal amžių: 15,20 proc. – 11–12 metų; 42,90 proc. – 13–15 metų; 41,90 proc. – 16–18 metų. Pasiskirstymas pagal lytį: 53,30 proc. mergaičių ir 46,70 proc. berniukų. Pasiskirstymas pagal gyvenimo trukmę įstaigoje: 16,20 proc. – iki 1 metų; 32,40 proc. – nuo 1 iki 3 metų; 12,40 proc. – nuo 3 iki 5 metų; 39 proc. – 5 metus ir daugiau.

Tyrimas atliktas Tauragės apskrities visose keturiose vaikų globos įstaigose:

1. Tauragės vaikų globos namuose „Šaltinėlis“ (45 vaikai);
2. Viešvilės vaikų globos namuose (30 vaikų);
3. Pagėgių vaikų globos namuose (20 vaikų);
4. Šilalės savivaldybės Pajūrio vaikų globos namuose (10 vaikų).

Tyrimas atspindi lokalinį (Tauragės apskrities) vaikų namų globotinio teisinio statuso psichologinį įvertinimą Lietuvos mastu.

3. Tyrimų rezultatai

3.1. Vaikų namų globotinių kognityvinio savo teisių ir pareigų supratimo įvertinimas

Atlikus tyrimo duomenų statistinę analizę prieita prie išvados, kad pirmoji hipotezė pasitvirtina, t. y. *vaikų namų globotiniai kognityvinio aspekto savo teises ir pareigas ne visai teisingai supranta*. Šiame tyrime absoliučiai teisingu savo teisių ir pareigų supratimu laikomas teisingų atsakymų pasirinkimas į visus anketos klausimus, skirtus savo teisinio statuso supratingumui atskleisti.

1 ir 2 lentelėse matome, kad tiriamieji savo teises ir pareigas ne visiškai teisingai supranta.

Tiriant vaikų namų globotinių savo teisinio statuso supratimą konkrečiose situacijose, padaryta įdomių išvadų, taip pat patvirtinančių pirmąją hipotezę. Respondentams buvo pateiktos penkios situacijos, kai suaugęs asmuo panaudoja prieš vaiką fizinę bausmę už tai, kad šis: 1) kad pabėgo iš pamokų; 2) nemiega pietų ramybės arba nakties metu; 3) pastebėtas rūkant, geriant alkoholį arba vartojant kitas svaigiąsias medžiagas; 4) pastebėtas mušant kitą vaiką; 5) atsikalbinėja, pravardžiuoja arba kitaip žemina) suaugusįjį. Tyrimo dalyviai turėjo įvertinti, ar bent vienu atveju vaikas nusipelnė fizinės bausmės. Net 59 proc. vaikų namų globotinių mano, kad yra bent vienas atvejis, kada vaikas nusi-

pelnę fizinės baismės. Tie dalyviai, kurie sutiko, kad bent vienu iš išvardytų atvejų vaikas nusipelnė suaugusiojo fizinės baismės, turėjo įvertinti, kuriuo atveju vaikas baismės nusipelnė labiausiai. Rezultatai rodo, kad daugiausia (50 proc.) pritariama atvejui, kada vaikas fiziškai buvo nubaustas už tai, jog pastebėtas rūkant, geriant alkoholį arba vartojant kitas svaigiąsias medžiagas. Dalyviai, sutikę, kad vaikas bent vienu iš išvardytų atvejų nusipelnė fizinės baismės, turėjo įvertinti, kuriuo atveju jis baismės nusipelnė mažiausiai. Vyraavo atsakymo variantas, atskleidžiantis situaciją, kada vaikas buvo suaugusiojo mušamas už tai, jog nemiega pietų ramybės arba nakties metu (62,9 proc.).

1 lentelė. Vaikų namų globotinių savo teisių supratimas

TEISĖS PAVADINIMAS	MANO, KAD TURI TOKIĄ TEISĘ (%)	MANO, KAD NETURI TOKIOS TEISĖS (%)
Mokytis	100	0
Bėgti iš pamokų	1	99
Žaisti ir turėti laisvalaikį	93,3	6,7
Rūkyti, vartoti alkoholį arba kitas svaigiąsias medžiagas	4,8	95,2
Susimušti su kitu vaiku	3,8	96,2
Gintis, kai vaikas skriaudžiamas, mušamas	84,8	15,2
Išsakyti savo nuomonę, požiūrį kitiems	88,6	11,4
Būti gerbiamam ir mylimam	92,4	7,6
Gauti informacijos apie savo biologinius tėvus	88,6	11,4
Elgtis kaip nori	17,1	82,9
Gyventi savo asmeninį gyvenimą, turėti slaptų minčių, svajonių, daiktų	81,9	18,1

2 lentelė. Vaikų namų globotinių savo pareigų supratimas

PAREIGOS PAVADINIMAS	MANO, KAD TURI TOKIĄ PAREIGĄ (%)	MANO, KAD NETURI TOKIOS PAREIGOS (%)
Gerbti kitus žmones	97,1	2,9
Būti tvarkingam ir pasirūpinti pagal sugebėjimus savimi ir savo daiktai	96,2	3,8
Drausminti mažesnius už save vaikus juos fiziškai baudžiant	21,9	78,1
Lankyti mokyklą ir mokytis	97,1	2,9
Informuoti atsakingus suaugusiuosius apie savo veiklą ir buvimo vietą	80	20
Rūpintis savo broliais ir/arba seserimis	98,1	1,9
Apgauti, išsisukti, kai jaučia, kad yra nusikaltęs	5,7	94,3
Rūpintis savo sveikata	96,2	3,8
Saugoti ir tausoti svetimus arba pasiskolintus daiktus	93,3	6,7
Elgtis įvairiose situacijose taip, kad nepadarytų aplinkiniams ir sau jokios žalos, nesukeltų skausmo	81	19
Laikytis įstaigoje priimtų bendrų taisyklių	86,7	13,3

Sprendami, kuriuo atveju suaugęs asmuo pasielgė teisingai, nesutikdamas su vaiko išsakyta nuomone, tyrimo dalyviai dažniausiai (67,6 proc.) linkę pasirinkti atsakymo variantą, atskleidžiantį tokį suaugusiojo elgesį kaip išklaušymą ir pasiūlymą kartu atsisėsti ir padiskutuoti. Nemažai dalyvių (19 proc.) teigiamai sureagavo į suaugusiojo pasiūlymą vaikui daugiau nebesakyti tokių neprotingų minčių.

Abstraktus vaiko teisių supratimo tyrimas taip pat leido nustatyti keletą dėmesio vertų išvadų. Nagrinėjant vaiko požiūrį į savo teises, gauti šie rezultatai: 56,2 proc. respondentų mano, kad jų teisės gali būti pažeidžiamos, kai jie patys elgiasi netinkamai. 22,9 proc. galvoja, kad jos niekada negali būti pažeidžiamos. 20 proc. sutinka, kad vaiko teisės gali būti pažeidžiamos, jeigu suaugęs asmuo nusprendžia, kad taip reikia. 1 proc. vaikų ir paauglių nesutinka nė su viena anketoje pasiūlyta nuomone apie vaiko teises.

Abstraktus požiūris į pareigas tyrimas atskleidė, kad 66,7 proc. respondentų sutinka, kad vaikas savo pareigų turi laikytis visada. 21,9 proc. dalyvių tiki, kad vaikas gali savo pareigų nesilaikyti,

jeigu kiti pažeidžia jo teises. 10,5 proc. tiriamųjų mano, kad vaikas pareigų visai neturi, o turi tik teises. 1 proc. nesutinka nė su vienu atsakymo variantu.

Tiriant įstaigų globotinių teisinio statuso supratingumą, papildomai atlikta faktorinė analizė (Pagrindinių komponentų metodas), leidusi išaiškinti du veiksniai (komponentai) – *socialinės savigarbos* ir *asocialios savigarbos*, lemiančius vaikų vienokį arba kitokį požiūrį į savo teises ir pareigas. Tiriamųjų socialią savigarbą apibūdina respondentų sutikimas, kad vaikas turi teisę būti gerbiamas, gali išsakyti savo nuomonę, turėti asmeninį gyvenimą, privalo rūpintis savo sveikata ir pan., bei nesutikimas, kad jis turi teisę elgtis kaip nori, gali apgauti, išsisukti, kai jaučiasi kaltas, turi teisę rūkyti, vartoti kitas svaigiąsias medžiagas. Asocialią vaikų savigarbą apibūdina atvirkščias minėtų teisių ir pareigų pasirinkimas, t. y. sutikimas su tomis teisėmis ir pareigomis, kurios teisiškai vaikams nepriklauso, ir prieštaravimas toms, kurios jiems priklauso.

Toliau pateiktoje lentelėje matome apskaičiuotus faktorių svorius su faktorių pasukimo metodu *Oblimin*: komponentas 1 – sociali savigarbą; komponentas 2 – asociali savigarbą.

3 lentelė. Faktorių matrica

	Komponentai	
	1	2
Teisė žaisti ir turėti laisvalaikį	0,533	0,086
Teisė rūkyti, vartoti alkoholį arba kitas svaigiąsias medžiagas	-0,499	0,575
Teisė gintis, kai vaikas skriaudžiamas	0,641	-0,222
Teisė išsakyti savo nuomonę, požiūrį kitiems	0,338	0,409
Teisė būti gerbiamam ir mylimam	0,626	0,080
Teisė gauti informacijos apie savo biologinius tėvus	0,562	0,218
Teisė elgtis kaip nori	-0,130	0,228
Teisė gyventi savo asmeninį gyvenimą, turėti slaptų minčių, svajonių, daiktų	0,503	-0,263
Pareiga gerbti kitus žmones	0,164	0,392
Pareiga drausminti mažesnius už save vaikus	0,065	0,318
Pareiga informuoti atsakingus suaugusiuosius apie savo veiklą ir buvimo vietą	0,651	0,033
Pareiga apgauti, išsisukti, kai jaučia, kad yra nusikaltęs	0,105	0,604
Pareiga rūpintis savo sveikata	0,524	-0,634
Pareiga saugoti ir tausoti savo arba pasiskolintus daiktus	0,592	-0,041
Pareiga elgtis įvairiose situacijose taip, kad nepadarytų aplinkiniams žalos, nesukeltų skausmo	0,631	0,031
Pareiga laikytis įstaigoje priimtų bendrų taisyklių	0,532	0,208

Analizuodami stipriausius abiejų komponentų ryšius su skirtingais faktoriais matome, kad sociali savigarbą reikšmingai teigiamai koreliuoja su teise žaisti (0,533), teise gintis, kai vaikas skriaudžiamas (0,641), teise būti gerbiamam ir mylimam (0,626), teise gauti informacijos apie savo biologinius tėvus (0,562), pareiga rūpintis savo sveikata (0,524), pareiga saugoti ir tausoti svetimus arba pasiskolintus daiktus (0,592), pareiga elgtis taip, kad nepadarytų aplinkiniams žalos, nesukeltų skausmo (0,631), pareiga laikytis įstaigoje priimtų bendrų taisyklių (0,532). Neigiamai sociali savigarbą koreliuoja su socialiai nepriimtinais dalykais: teise rūkyti, vartoti alkoholį arba kitas svaigiąsias medžiagas (-0,499), teise elgtis kaip nori (-0,130).

Analogiškai asociali savigarbą teigiamai koreliuoja su socialiai nepriimtinais veiksniais, o neigiamai – su priimtinais. Pastebime, kad teigiamai koreliuoja antrasis komponentas ir teisė rūkyti, vartoti alkoholį arba kitas svaigiąsias medžiagas (0,575), apgauti, išsisukti, kai vaikas jaučiasi kaltas (0,604). Asociali savigarbą teigiamai koreliuoja ir su teise išsakyti savo nuomonę (0,409). Aptariamas komponentas neigiamai susijęs su tomis teisėmis ir pareigomis, kurios vaikui iš tiesų priklauso, t. y. su teise gintis, kai vaikas skriaudžiamas (-0,222), teise gyventi savo asmeninį gyvenimą, turėti slaptų minčių, svajonių, daiktų (-0,263), pareiga rūpintis savo sveikata (-0,634), pareiga saugoti ir tausoti svetimus arba pasiskolintus daiktus (-0,041).

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kiekvieno vaiko nuomonė priklauso ir nuo vieno veiksnio, ir nuo kito. Tai reiškia, kad kiekvienas vaikas yra kažkiek socialiai ir kažkiek asocialiai orientuotas, t. y. jis turi ir socialios, ir asocialios savigarbos. Įdomiausia yra tai, kad asocialumas ir socialumas tarpusavyje nepriklausomi. Komponentų koreliacijos koeficientas labai žemas (0,009). Tai verčia suabejoti gana paplitusia nuomone, kad antisocialiai orientuoti vaikai dažniau pritaria asocialiam, drausmės pažeidėjų požiūriui į savo teises, tuo tarpu kiti, socialiai orientuoti vaikai, pritaria socialiam, mokytojų ko-

lektyvo palaikomam požiūriui į savo teisinį statusą. Iš tikrųjų yra gana daug mokinių, kurie labai vertina ir vienokį, ir kitokį teisių supratimą. Yra ir tokių, kurie ir vienokį, ir kitokį teisių supratimą vertina menkai.

3.2. Vaikų namų globotinių teisinio statuso subjektyvaus vertinimo apskaičiavimas

Tikrinant antrąją hipotezę – *vaikų namuose augantys vaikai neigiamai ir pesimistiškai vertina savo teisinį statusą globos įstaigoje* – atlikta statistinė tyrimo duomenų analizė. Taikytas aprašomosios statistikos metodas. Tyrimo dalyviai galėjo įvertinti savo teisių funkcionavimą globos įstaigoje. Reaguodami į anketos klausimus, tiriamieji įvertino atsakymą pagal penkių balų sistemą, rangų skalėje atskleiddami požiūrį į teisės įgyvendinimo arba pažeidimo laipsnį. Apklausoje respondentams buvo pateikti tokio pobūdžio klausimai: „Ar pažeidžiamos mano kaip vaiko teisės vaikų namuose?“; „Ar iš suaugusiųjų vaikų globos namuose patiriu smurtą, skriaudą, patyčias?“; „Ar suaugusieji vaikų globos namuose vertina mano nuomonę, požiūrį?“; „Ar užimtumo, veiklos, žaidimų vaikų globos namuose pakanka?“ ir pan. Apžvelgus statistinės analizės rezultatus padaryta išvada, kad antroji tyrimo hipotezė – *vaikų namuose augantys vaikai neigiamai ir pesimistiškai vertina savo teisinį statusą globos įstaigoje* – nepasitvirtina. Visi vidutiniai subjektyvaus vertinimo atsakymai rangų skalėje yra pozityvūs (aukščiau 3 balų) ir įrodo vaikų subjektyviai išgyvenamą teisių nepažeidžiamumą globos įstaigoje.

3.3. Vaikų namų globotinio kognityvinio savo teisių ir pareigų supratimo bei subjektyvaus jų vertinimo ryšio analizė

Siekiant patikrinti trečiąją tyrimo hipotezę – *vaikų namų globotinio kognityvinis savo teisių ir pareigų supratimas susijęs su vaiko subjektyviu savo teisinio statuso vertinimu* – atlikta statistinė analizė taikant Chi kvadrato kriterijų. Apdorojus duomenis nustatyta, kad statistiškai reikšmingai ($p=0,017$) koreliuoja tiriamųjų savo teisių abstraktus supratimas ir subjektyvus vertinimas, ar globotinis jaučiasi laimingas gyvendamas vaikų namuose. Vidutinių rangų rodikliai atskleidžia, kad mažiausiai laimingi jaučiasi tie, kurie galvoja, kad jų teisės gali būti pažeistos, kai elgiasi netinkamai. Antrą poziciją laimės jausmo atžvilgiu užima tyrimo dalyviai, manantys, kad jų teisės niekada negali būti pažeistos. Už minėtas dvi tiriamųjų kategorijas laimesnesni jaučiasi tie, kurie sutinka, kad vaiko teisės gali būti pažeistos, jeigu suaugęs asmuo nusprendžia, kad taip reikia.

Taip pat statistiškai reikšmingai ($p=0,025$) koreliuoja respondentų abstraktus supratimas apie savo pareigas ir subjektyvus vertinimas, kaip įstaigoje rūpinamasi jų sveikata. Nustatyta, kad rūpesčio, subjektyviu įsitikinimu, mažiau sulaukia tie vaikai ir paaugliai, kurie galvoja, kad savo pareigų gali nesilaikyti, jeigu kiti pažeidžia jų teises. Šiek tiek daugiau rūpesčio sveikata sulaukia tiriamieji, manantys, kad pareigų vaikas neturi, turi tik teises. Dar daugiau suaugusiųjų rūpinimosi sveikata sulaukia respondentai, kurie tiki, kad vaikas turi laikytis pareigų visada. Mažiausiai skundėsi rūpesčio stoka tie tyrimo dalyviai, kurie, vertindami vaiko pareigas, nesutiko nė su vienu iš išvardytų atsakymo variantų.

Nustatyta statistiškai reikšminga ($p=0,003$) abstraktaus vaikų teisės į pagarbą ir rūpestį supratimo ir subjektyvaus vertinimo, kaip su tiriamuoju vaikai elgiasi vaikų globos namuose tarpusavio priklausomybė. Tie globotiniai, kurie mano, kad vaikas pagarbos ir rūpinimosi yra vertas visada ir visur, buvo linkę pozityviau vertinti kitų vaikų elgesį su jais gyvenamoje įstaigoje. Labiau neigiamai šį veiksnį vertina respondentai, galvoję, kad vaikas pagarbos vertas tik tada, kai elgiasi tinkamai ir dorai. Be to, atskleista, kad tie vaikai, kurie tiki, kad vaikas pagarbos ir rūpesčio yra vertas visur ir visada, vertina suaugusiųjų elgesį su jais pozityviau, t. y. jų manymu, mažiau patiria negatyvių suaugusiojo veiksmų jų atžvilgiu nei tuo atveju, kai respondentai galvoja, kad vaikas pagarbos ir rūpinimosi yra vertas tik tada, kai elgiasi tinkamai ir dorai. Šių veiksmų tarpusavio priklausomybės patikimumas yra 0,033.

Ieškant statistinio abstraktaus tiriamųjų teisės į asmeninio gyvenimo neliečiamumą supratimo ir subjektyvaus vertinimo apie šios teisės įgyvendinimą įstaigoje ryšio nustatyta, kad pastarieji veiksniai koreliuoja patikimumu 0,005. Mažiausiai pažeidimu skundžiasi tie tyrimo dalyviai, kurie mano, kad suaugusieji į jų asmeninį gyvenimą gali kištis bet kada, nes jie yra suaugusieji. Minėtos teisės pažeidimo laipsnį vertina ir tie vaikai, kurie nepritarė nė vienam iš pateiktų atsakymo variantų. Į vidurinę poziciją pagal aptariamą teisės pažeidimo vertinimą patenka globotiniai, teigiantys, kad suaugusieji į jų asmeninį gyvenimą gali kištis tik tada, kai rūpinasi jų gerove ir siekia apsaugoti nuo kokios nors žalos. Labiausiai teisės į asmeninį gyvenimą pažeidimu skundžiasi tiriamieji, manantys, kad suaugusieji niekada negali į jų privatumą kištis, be jokių išimčių.

Apibendrinus statistinius rezultatus prieinama prie išvados, kad trečioji tyrimo hipotezė – *vaikų namų globotinio kognityvinis savo teisių ir pareigų supratimas susijęs su subjektyviu savo teisinio statuso vertinimu* – pasitvirtina iš dalies. Ne visi tirti kognityvinio vaikų teisių bei pareigų supratimo ir subjektyvaus teisinio statuso vertinimo faktoriai statistiškai reikšmingai koreliuoja, tačiau esama turinčių

reikšmingą ir labai reikšmingą tarpusavio priklausomybę. Negalėdami nustatyti kintamųjų priežasties ir pasekmės ryšio galime tik konstatuoti, kad vaikų savo teisių ir pareigų supratimas kai kuriais atvejais susijęs su tuo, kaip jie vertina savo kaip vaiko teisių įgyvendinimą globos įstaigoje.

Nepatvirtinus hipotezės, kad vaikų namų globotiniai savo teisinį statusą subjektyviai vertina neigiamai ir pesimistiškai, tačiau įrodžius, kad jų kognityvinis teisių ir pareigų supratimas nėra visiškai teisingas bei atskleidus tai, kad subjektyvus teisinio statuso vertinimas ir kognityvinis jo supratimas iš dalies koreliuoja, galima daryti prielaidą, kad tiriamųjų subjektyvi psichologinė ir teisinė savijauta nevisiškai tiksliai atspindi objektyvią jų teisinę padėtį įstaigoje. Jeigu vaikas galvoja, kad jo teisė į asmeninio gyvenimo neliečiamumą įstaigoje nėra pažeidžiama, tokia nuomonė dar neatspindi tikrosios padėties globos namuose minėtos teisės įgyvendinimo atžvilgiu, nes vaikas neteisingai šią teisę gali suprasti, t. y. tam tikrų suaugusiųjų veiksmų nevertinti kaip jo teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą pažeidimą, nors objektyviai pažeidimas jau būtų užfiksuotas.

Išvados

1. Atlikus statistinę duomenų analizę prieita prie išvados, kad hipotezė – *vaikų namų globotinių kognityvinis savo teisių ir pareigų supratimas nėra visiškai teisingas* – pasitvirtina. Dalis tiriamųjų atsakymų įrodo, kad jie klaidingai supranta savo teises ir pareigas.

2. Faktoringė analizė leido nustatyti du vaiko teisinio statuso supratimo veiksniai: *socialią savigarbą* ir *asocialią savigarbą*. Tarpusavyje jie yra nepriklausomi, vadinasi, kiekvienas vaikas savyje gali turėti ir vienos, ir kitos savigarbos.

3. Antroji hipotezė – *vaikų namuose gyvenantys vaikai neigiamai ir pesimistiškai vertina savo teisinį statusą globos įstaigoje* – nepasitvirtina. Visi respondentų atsakymų vidurkiai patvirtina subjektyvų teisių nepažeidžiamumo įstaigoje išgyvenimą.

4. Hipotezė – *vaikų namų globotinio kognityvinis savo teisių ir pareigų supratimas susijęs su subjektyviu savo teisinio statuso vertinimu* – pasitvirtina iš dalies. Ne visi tirti veiksniai koreliuoja tarpusavyje.

LITERATŪRA

1. **Babachinaitė G.** Nusikaltimo prevencijos organizavimo viktimologiniai aspektai: monografija. – Vilnius: LTA Leidybos centras, 2000.
2. **Berliner D. C., Cage N. L.** Pedagoginė psichologija. – Vilnius: Alma Littera, 1994.
3. **Braslauskienė R.** Bešeimių vaikų ugdymo ypatumai globos institucijose (socialinis ir psichopedagoginis aspektas): daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: edukologija (07S) / Klaipėdos universitetas. – Klaipėda, 2000.
4. **Colbeck J.** Children's Rights in Education (in England) // *Studies in Philosophy and Education*, v20, n3, p275–77, May 2001.
5. **Daulenskienė J.** Vaikų, turinčių nervų sistemos pažeidimų, asmenybės raidos ypatumai. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1998.
6. **Ignatavičienė S., Žukauskienė R.** Rizikos grupės vaikai. – Vilnius: LRŠMM Leidybos centras, 1999.
7. **Irvig K.** Australian Students' Perceptions of the Importance and Existence of Their Rights // *School Psychology International*, v22, n2, p224–40, May 2001.
8. **Jacobsen E., Schlegel I.** Students' Perceptions of Their Rights in Denmark // *School Psychology International*, v22, n2, p205–23, May 2001.
9. **Justickis V.** Bendroji ir teisės psichologija. – Vilnius: LTU leidybos centras, 2003.
10. **Kaffemanas R.** Rizikos grupės vaikų elgesio ypatumai ir priežastys // Tarptautinio projekto – seminaro „Rizikos grupės vaikai šiandien“ medžiaga. – Vilnius, 2000.
11. **Tereseviciene M., Jonyniene Z.** Students' Perceptions of Their Rights in Lithuania // *School Psychology International*, v22, n2, p152–73 May, 2001.
12. **Vaikų teisės:** nuostatų įgyvendinimas // red. E. Rekertienė. – Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002.
13. **Vaiko teisių konvencija** / JTO. – Vilnius: Spaudos kontrolės v-ba, 1995.
14. **Veiga F. H.** Students' Perceptions of Their Rights in Portugal // *School Psychology International*, v22, n2, p174–89, May 2001.
15. **Žukauskienė R., Leiputė O.** Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocijų ir elgesio problemų ypatumai // Socialinis darbas. 2002. Nr. 2 (2).

PSYCHOLOGICAL EVALUATION OF CHILDREN'S LIVING IN FOSTER HOME JURIDICAL STATUS

Prof. Habil. Dr. Viktoras Justickis

Mykolas Romeris University

Eglė Ramanauskaitė

Mykolas Romeris University

Summary

This article describes the psychological opportunities of children's from foster home juridical status realization. Psychological obstacles of juridical status comprehensive implement are psychological microclimate of foster home, educators' behavior with children, disadvantages in their professional, competence area, their wrong perception of children's rights and duties and also psychological characteristics of respondents. 105 children from four foster home of Tauragė district in Lithuania were participating in scientific research. The basic point of the research was to accomplish psychological evaluation of children's living in foster home juridical status.

Three hypotheses were tested during statistical processing of data. This research let us confirm, that children's from foster home cognitive understanding of their rights and duties isn't absolutely correct. In some cases respondent perceive their juridical status wrongly. Hypothesis, that children from foster home evaluate their juridical status negatively and pessimistically wasn't affirmed. The research has shown contrary results. Respondents assess their psychological – juridical position positively. The other point was to find the correlation between children's *and* subjective evaluation of their juridical status in the institution. There was found relative statistical dependence between these factors. Hypothesis was confirmed partly. According to the results of factorial analysis, two statistically independent components defining children's cognitive understanding of their rights and duties were found. It is social self-esteem and asocial self-esteem. Both of these components can be subsistent for each child.

Keywords: children from foster home, juridical status, psychological evaluation, abstract and concrete perception of children's rights and duties, subjective evaluation of children's juridical status.